

# ЧАСТИНА ДВНАДЦЯТА ДЕСЯТИЛІТТЯ ЗМІН

«Я МРІЮ ПРО ТОЙ ДЕНЬ,  
КОЛИ НА ЧЕРВОНИХ  
ПАГОРБАХ ДЖОРДЖІЇ  
СИНИ КОЛИШНІХ  
РАБІВ СЯДУТЬ ДОВКОЛА  
БРАТНЬОГО СТОЛУ З СИНАМИ  
КОЛИШНІХ  
РАБОВЛАСНИКІВ»

---

Мартин Лютер Кінг-молодший, 1963 р.

**Н**а початок 1960-х років посилюється значення держави у житті суспільства. У 1930-х роках Білий Дім висунув ряд законодавчих ініціатив і в дружній співпраці з Конгресом намагався загоїти рани, роз'ятрені у період Великої депресії. Щоб досягнути найрізноманітніші сфери життя амери-

канського суспільства, створювалися нові органи виконавчої влади. Кількість службовців федеральної влади в роки Другої світової війни зросла з 1 мільйона до 3,8 мільйона, а потім стабілізувалася на позначці 2,5 мільйона протягом 50-х. Якщо в 1929 році федеральні видатки становили 3,1 мільярда доларів, то в 1953 р. вони сягнули 75 мільярдів, а в 1960-х перевищили 150 мільярдів.

Зміцнення ролі держави загалом викликало схвалення в американців, хоча суперечка про те, як далеко зайде цей процес, тривала. Демократи намагалися добитися, щоб держава спрямувала свої сили на подальший розвиток і стабілізацію в усіх соціальних ланках, надаючи пільги передусім таким сферам, як освіта, охорона здоров'я та соціальний захист. На противагу їм, республіканці ратували за обмеження федеральних витрат і посилення ролі особистої ініціативи, визнаючи за державою лише загальні функції.

---

#### КЕННЕДІ І «НОВІ РУБЕЖІ»

Сорокатирічний кандидат від демократів Джон Ф. Кеннеді після перемоги на виборах 1960 р. став наймолодшим в історії США президентом країни. У серії теледебатів зі своїм суперником Річардом Ніксоном він заявив про себе як обдаровану особистість, людину енергійної вдачі та чудового оратора. Під час кампанії він наголосив на тому, що в нове десятиріччя треба входити рішучіше, адже «...нові рубежі перед нами, хочемо ми цього чи ні». А першу інавгураційну промову завершив красномовним заклик: «Не запитуйте, що країна зробить для вас – краще спитайте себе, що зробите для неї ви». Упродовж закороткого президентства Кеннеді завдяки своїй принадливості, дотепності та елегантності здобув велику популярність, ставши взірцем для наступної генерації політиків.

Використовуючи великі повноваження керівника держави, Кеннеді намагався поширити економічні пільги на всіх громадян, проте його мандат на практиці виявився обмеженим через незначну перевагу в голосах, отриману під час виборів. Незважаючи на те, що Демократична партія контролювала обидві палати Конгресу, консервативні за-

конодавці з Півдня чинили опір планам збільшити федеральні видатки на освіту та медичне страхування літніх. Вони не бажали створення нового органу – Міністерства у справах міст. Отже, красномовність Кеннеді, на жаль, часто не могла допомогти йому у здійсненні сміливих політичних кроків.

Покласти край рецесії й оживити господарську діяльність у країні – ось завдання, які виявилися справді на часі. Проте ділові кола втратили віру в Кеннеді, коли 1962 року він вдався до адміністративних заходів, аби спинити ріст цін у сталеливарній промисловості, доводячи показники до колишнього рівня. Поставленої мети президент добився, проте позбувся важливої підтримки. Закликаючи до радикального зменшення податків задля консолідації коштів та відродження американської економіки, консервативна опозиція в Конгресі звела нанівець всілякі надії на те, що заходи, спрямовані на боротьбу з бюджетним дефіцитом, буде схвалено.

Успіхи адміністрації Кеннеді у законодавчій царині теж скромні. Президент мав на оці провідників руху за громадянські права, але усвідомити завдання спромігся лише наприкінці свого перебування на посаді. Не вдалося йому посприяти розвиткові державної системи освіти та поліпшити медичне обслуговування літніх американців. До певних здобутків можна зарахувати хіба що незначне підвищення мінімальної зарплати. Щоправда, президентові таки випала нагода забезпечити фінансування космічної програми та заснувати Корпус Миру для відрядження добровольців до країн, що розвиваються і надання їм допомоги. В останній рік свого перебування на посаді Кеннеді задумав здійснити амбітну законодавчу програму. Та 22 листопада 1963 року, під час відвідин адміністративного центру Техасу Далласа, коли відкрита президентова машина їхала вулицями міста, Кеннеді було вбито. Ця подія боляче сколихнула покоління сучасників, як колись смерть Франкліна Рузвельта.

Споглядаючи минуле, відзначимо, що репутацію ліберала Кеннеді здобув радше своєю вдачею та ідеалами, а не завдяки впроваджуваному політичному курсу; та оскільки програма дій, означена Кеннеді в останній рік його президентства, була таки реалізована після його загибелі (у пе-

ріод з 1964 по 1966 рр.) – він залишився в історії провідником ліберальних змін.

---

**ЛІНДОН  
ДЖОНСОН  
І «ВЕЛИКЕ  
СУСПІЛЬ-  
СТВО»**

**К**олишній лідер більшості в Сенаті техасець Ліндон Джонсон добре опанував мистецтво політики, перебуваючи на посту віце-президента в адміністрації Кеннеді. Вишкіл він здобув у Конгресі, де чудово навчився доводити до кінця всі починання. Задля мети він умів і просити, і влещувати, і залякувати. Посівши президентське крісло, він задумав здійснити енергійні кроки, щоб зменшити злидні і прилучити всіх громадян країни до плодів економічного зростання.

Джонсон вирішив рішуче втілювати заходи, задумані ще Кеннеді. І передусім – закони про зменшення податків і гарантії громадянських прав. Вдало апелюючи до свідомості законодавців, закликаючи їх віддати шану пам'яті покійного президента, Джонсон 1964 року добився схвалення Закону про громадянські права. Так, запропонований ще Кеннеді проект мав наслідки у царині громадянських прав, не знані від часів Реконструкції Півдня. Переговором Джонсон приступив до розв'язання решти питань. Назва «Велике суспільство» визначила програму перетворень Джонсона з весни 1964 і стала крилатою восени, після впевненої перемоги над консервативним республіканцем Баррі Голдвотером на президентських виборах.

Зменшивши податки, Джонсон заходився реалізувати програму боротьби із злиднями, висунуту ще Кеннеді. «Відтепер наш уряд оголошує безкомпромісну війну злигодням в Америці», – заявив він. Бюро економічної кон'юнктури опікувалося навчанням незаможних, започатковуючи низку програм для бідних громадян країни, які змогли задовольнити посильні запити знедолених у галузі житлового будівництва, охорони здоров'я та освіти.

На чергу дня постало медичне обслуговування. Ще 20 років тому Трумен запропонував створення централізованої схеми охорони здоров'я, та не заручився підтримкою у Конгресі. Сприяючи Джонсону, Конгрес дав добро на реалізацію програми з медичного страхування для літніх

громадян «Медикер» та програми з медобслуговування для бідноти – «Медикейд».

Там, де не пощастило Кеннеді, Джонсонові випала нагода виділити додаткові кошти на розвиток системи початкової та середньої освіти. Відповідно до положення, що набуло чинності, штати стали отримувати субсидії на освіту залежно від кількості школярів з малозабезпечених родин для надання допомоги учням державних та приватних шкіл.

Програма «Велике суспільство» сягнула ще далі. Було створено Міністерство житлового і міського будування. Згідно з новим законом про житло, незаможні отримували дотацію на квартирну плату. Дискримінаційні квоти, встановлені 1924 року, нарешті поступилися місцем імміграційному законодавству. Було започатковано систему федеральної допомоги митцям і вченим.

Адміністрація Джонсона не оминула також і проблеми безпеки на транспорті завдяки настирливості молодого правника, лобіста і консультанта Ролфа Нейдера. У своїй книзі «Небезпека на будь-якій швидкості: запроектована загроза американських автомобілів», виданій 1965 року, він доводив, що аварія авто навіть на малій швидкості може спричинитися до загибелі пасажирів чи інших утрат. Він звинуватив виробників транспортних засобів, що у гонитві за модою вони нехтують заходами безпеки. Для прикладу він описав відомі моделі машин, які через допущений брак на виробництві помножили дорожні катастрофи. У вересні 1966 року Джонсон підписав два закони про транспорт. У відповідності з першим органи влади штатів та місцевого самоврядування отримали асигнування на розробку програм із транспортної безпеки. Другий закон визначав федеральні норми безпеки, пов'язані з експлуатацією автомобілів і шин.

Загалом, президентська програма «Велике суспільство» відзначається найвищою з часів «Нового курсу» законодавчою активністю. Проте від початку 1966 року політика адміністрації Джонсона поступово втрачає підтримку. Деякі з президентських програм не справили сподівань, іншим не вистачило належного фінансування. Але за всіх умов, програмний курс «Велике суспільство» сприяв ліквідації злиднів у країні: з 1965 по 1968 рік

прибуток негритянських родин зріс до 60 відсотків доходів білих американців, супроти колишніх п'ятдесяти чотирьох.

---

**КОНФРОН-  
ТАЦІЯ  
НАВКОЛО  
КУБИ**

У продовж 60–70-х років тривало непримиренне протистояння Сполучених Штатів і комуністичних держав. Керівники американської держави здебільшого сприймали світ через призму «холодної війни» і, натикаючись на загрозу радянського блоку, намагалися їй протидіяти. У період діяльності Кеннеді полігоном стала Куба.

Відносини з нею стали напруженими відтоді, як революційні загони Фіделя Кастро в 1959 році захопили владу на острові і заручилися підтримкою Радянського Союзу. Незадовго до вступу Кеннеді на президентський пост Сполучені Штати розірвали дипломатичні стосунки з Кубою, а Центральне розвідувальне управління (ЦРУ) почало готувати кубинських вигнанців для засилання їх на батьківщину для підривної діяльності та підбурювання народу до повстання. Наступ у Затоці Свиней навесні 1961 року зазнав ганебного фіаско. Кеннеді, що затвердив план, зроблений ще за Ейзенгавера, перебрав відповідальність за поразку на себе.

Наступного року, намагаючись поновити втрачений престиж, Кеннеді виявив тверду волю, дізнавшись, що Радянський Союз таємно зосереджує на Кубі наступальну ядерну зброю. Зваживши можливі варіанти, президент зробив вибір на користь блокади, аби зашкодити подальшому перекиданню на територію Куби нових ракет. Водночас він висунув ультиматум Радянському Союзу про вивезення зброї. Після декількох днів напруженого обопільного протистояння, якого досі не знав світ, радянська сторона змушена була відступити. Прихильники гаряче аплодували хороброму Кеннеді. Опоненти, навпаки, звинувачували його в тому, що він наражався на ризик ядерної катастрофи, повністю не вичерпавши всіх методів «тихої дипломатії». Проте навіть з висот сьогодення ясно, що кубинська ракетна криза стала переломним етапом у розвитку американо-радянських стосунків – обидві сторони врешті збагнули, що настав час розвіяти напругу, яка мо-

же призвести до збройного конфлікту. А наступного року Сполучені Штати, Радянський Союз і Великобританія підписали знаменний Договір про часткову заборону ядерних випробувань, покінчивши з випробуванням ядерної зброї в атмосфері.

---

#### ПРОГРАМА КОСМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Після запуску в 1957 році Радянським Союзом першого штучного супутника космос став ареною для суперництва. Радянський Союз протверезив американців винайденням ракети, яка здатна винести атомну бомбу на орбіту. Сполучені Штати спромоглися запустити свій перший супутник «Експлорер І» лише в 1958 році. Настрій загалу ще більше занепав, коли 1961 року СРСР вивів на орбіту перший пілотований людиною корабель. У відповідь Кеннеді пообіцяв, що «до початку нового десятиріччя» американці висадяться на Місяці й повернуться на Землю.

У серпні 1962 року, реалізуючи проект «Меркурій», навколоземну орбіту облетів перший американський астронавт Джон Гленн-молодший. У середині 60-х американські вчені досліджували вплив довготривалої космічної подорожі на людський організм у межах програми «Джеміні». На цьому кораблі, екіпаж якого, на відміну від кораблів серії «Меркурій», складався з двох астронавтів, вдалося зареєструвати кілька перших у світі рекордів. Серед них, зокрема, у серпні 1965 року восьмиденний – найтриваліший тоді – космічний політ, а в листопаді 1966 року – перше повернення в атмосферу в режимі автоматичного польоту. На такому ж кораблі здійснена перша стиківка з іншим апаратом у космосі та перший вихід американського астронавта у безповітряний простір.

Мета Кеннеді зреалізувалася у межах проекту «Аполлон». У 1969 році сотні мільйонів телеглядачів у цілому світі спостерігали за першими кроками на місячній поверхні американця Ніла А. Армстронга.

Тривали й інші запуски кораблів «Аполлон», та невдовзі багато американців почали скептично ставитися до пілотованих польотів. На початку 70-х, з постанням інших пріоритетів, Сполучені Штати скоротили обсяги космічних програм. Довелося відмінити деякі польоти «Аполлонів»,

а замість запланованих двох станцій «Скайлеб» збудувати лише одну.

---

## ВІЙНА У В'ЄТНАМІ

Інші баталії холодної війни точилися в Індокитаї. В'єтнам перебував під контролем Франції десь із середини XIX сторіччя. Лише в роки Другої світової війни там владарювала Японія. Тим часом в'єтнамський комуніст Хо Ші Мін задумав звільнити країну від колоніального панування, узявши за взірець боротьбу американських колоній за незалежність. Після перемоги над японцями у 1945 році союзникам довелося мати справу з Хо Ші Міном.

Франція, домагаючись повернути собі статус великої держави, наполягала на своєму поверненні до В'єтнаму. Проте Хо Ші Мін не поступався, і визвольна війна тривала. Сполучені Штати прагнули заручитися підтримкою французів у стримуванні комунізму в Європі, через те надали Франції економічну допомогу, сприяючи їй у проведенні бойових операцій у В'єтнамі. Але це не допомогло французам уникнути поразки 1954 року. На міжнародній конференції в Женеві, де розглядалося становище у В'єтнамі, було схвалено поділ країни на дві території, при цьому для керівництва північною частиною країни залишено Хо Ші Міна, а уряд переважно буддистського Півдня очолив католик-антикомуніст Нго Дин Дьєм. Стосовно проблеми возз'єднання протягом двох років мали відбутися вибори.

Переконавшись у тому, що втрата В'єтнаму може спричинитися до виходу Бірми, Таїланду та Індонезії зі сфери впливу, Ейзенгавер став на бік Дьєма, коли той відмовився провести в 1956 році вибори, і збільшив економічну та військову допомогу режимові. Кеннеді поглибив підтримку, засилаючи групи військових радників. Боротьба між Північчю і Півднем не вгавала. У 1963 році непопулярного Дьєма врешті було скинуто, а невдовзі він помер.

Становище дестабілізувалося вщерть. Повстанці на Півдні, так звані в'єтконівці, коли по-партизанському, а коли відверто, виступали в лавах Національно-визвольного фронту проти південнов'єтнамського уряду. Підтримані Північним В'єтнамом, вони привернули до себе чимало

прибічників, зокрема серед селян. Джонсон, задумавши зупинити наступ комунізму у Південному В'єтнамі, зробив триваючу там війну своєю власною справою. Коли північні в'єтнамці вчинили атаку на два американських есмінци, Джонсон добився, щоб 7 серпня 1966 року Конгрес ухвалив Тонкінську резолюцію, згідно з якою президент мав право «ужити всіх необхідних заходів для відбиття збройного нападу на сили США та запобігання подальшій агресії». Після того, як у листопаді 1964 року Джонсона переобрали, він розпочав ескалацію воєнних дій. Від початку 1965-го і по 1968-й рік чисельність військ – добровольців та солдатів призовної служби – була доведена з 25 000 до 500 000. Масовані бомбардування спричинили величезні спустошення у Північному та Південному В'єтнамі.

Спостерігаючи телевізійні репортажі про жакливі баталії, американці засудили участь США у цій війні. Такі знавці зовнішньої політики, як Джордж Кеннан, визнали хибність американського курсу. Інші стверджували, що Сполучені Штати не мають визначеного плану закінчення війни. Американці переконалися вочевидь, що потужна військова кампанія не справляє істотного впливу на перебіг війни. Широке незадоволення тогочасною американською політикою, зокрема серед молодого покоління, примусило Джонсона вдатися до мирних переговорів.

Антивоєнні настрої 1968 року спричинилися до того, що Джонсон усунувся від боротьби за обрання ще на один термін. Під час національної конвенції Демократичної партії у Чикаго, штат Іллінойс, сталися вуличні сутички демонстрантів з поліцією. Безладдя в лавах демократів, що далися взнаки після червневого вбивства Роберта Кеннеді, спротив білих заходам, спрямованим на зміцнення громадянських прав у 60-х, як і наявність третього кандидата – губернатора від Алабами Джорджа Воллеса (котрий, окрім рідного штату, здобув підтримку виборців у Міссисіпі, Арканзасі, Луїзіані та Джорджії), сприяли перемозі Річарда Ніксона, кампанія якого ґрунтувалася на обіцянці вивести Сполучені Штати зі стану війни та посилити законність і правопорядок всередині держави.

Ніксон і справді неквапливо виводив війська, хоч найжорстокіші бомбардування здійснювалися за його нака-

зом. Власне, саме він 1970 року вторгся в Камбоджу, щоб відрізати шляхи постачання Північного В'єтнаму, які пролягли до Південного В'єтнаму через терени цієї країни. Це зумовило нову хвилю протестів і демонстрацій, коли вулиці заповнили студенти багатьох університетів. Під час таких демонстрацій у Кентському університеті штату Огайо національна гвардія, викликана для наведення порядку, сама не уникла паніки і почала стріляти, внаслідок чого загинуло четверо студентів.

Нарешті, в 1973 році було підписано перемир'я за участю радника Ніксона з питань національної безпеки Генрі Кіссинджера. Незважаючи на виведення американських солдатів з В'єтнаму, війна ще тривала до весни 1975 року, коли Північний В'єтнам установив свій контроль над усією країною.

Війна обійшлася дорогою ціною. В'єтнам лежав у руїнах, тисячі людей було скалічено та вбито. США витратили понад 150 мільярдів на невдалу військову авантюру, внаслідок якої полягло 58 000 американців. Війна розчарувала багатьох у справедливості зовнішньополітичного курсу періоду «холодної війни». Широкому загалові стало відомо, що частина американських підрозділів у В'єтнамі скоювала жакливі нелюдські злочини, а уряд вдавався до дезінформації про обставини, що супроводжували інцидент у Тонкінській затоці. У багатьох американців вторгнення в Камбоджу викликало жах. Американська молодь засумнівалася в діяльності власної держави та вартостях, які ця держава сповідувала.

## РОЗРЯДКА НАПРУЖЕ- НОСТІ

Завершуючи війну, ніксонівська адміністрація стала керуватися прагматичними оцінками у стосунках з великими комуністичними державами. Визначальною подією на той час стало налагодження контактів з Китайською Народною Республікою. Упродовж двадцяти років після приходу до влади Мао Цзедуна США наполягали на тому, що уряд тайванських націоналістів репрезентує весь Китай. У 1971 і 1972 рр. Ніксон дещо пом'якшив американську позицію, зменшив торгівельні обмеження і навіть перший серед американських президентів відвідав Пекін.

Політика розрядки, якої Ніксон дотримувався у стосунках із Радянським Союзом, також виявилася вдалою. Через кілька місяців після свого візиту до Пекіна Ніксон завітав в СРСР. У нього відбулося кілька прихильних зустрічей з радянським керівником Леонідом Брежнєвим, під час яких обоє домовилися про скорочення арсеналу ракет, співпрацю у космічному просторі та зняття деяких торговельних перепон. Переговори про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО) 1972 року увінчалися успіхами – було укладено угоду про стримування озброєнь, яка визначала межі поповнення ядерних арсеналів та розгортання систем протиракетної оборони.

---

**ЗДОБУТКИ І  
ПРОРАХУНКИ  
НІКСОНА**

**Н**іксон прийшов до влади після восьми років правління демократів. За Ейзенгавера він був віце-президентом, а 1960 року навіть боровся за президентський пост; політикою послуговувався цілком свідомо, щоправда, без властивої Джонсону пристрасності. Стриманий аж до створення враження розгубленості, Ніксон завжди продумував кожний свій наступний хід. Спочатку йому це допомагало, та в кінцевому рахунку спричинилося до втрати посади.

Наполягаючи на ощадливому витрачанні фінансів (традиційний «коник» республіканців), Ніксон ратував за розширення функцій держави і віддавав належне основним засадам «суспільства загального добробуту», намагаючись просто дати раду з реалізацією його програм.

За свого президентства Ніксон натрапив на цілий вузол економічних проблем. Темпи інфляції на 1973 рік сягнули дев'яти відсотків; з листопада 1968 по травень 1970 середній індекс Доу-Джонса по промислових акціях зменшився на 36 відсотків, а рівень безробіття на кінець 1970 року досяг 6,6 відсотка. 1971 року Ніксон запровадив механізми контролю над зростанням заробітної плати і цін, проте вони не дали очікуваних наслідків.

На заваді економічному курсу Ніксона постали також чинники, на які він вплинути не міг. Під час війни 1973 року, що спалахнула між Ізраїлем і Сирією та Єгиптом, Саудівська Аравія вирішила встановити ембарго на поста-

чання нафти Сполученим Штатам як союзникові Ізраїлю. Інша держава-член Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК) підвищила ціни вчетверо. Американці зіткнулися з нестачею пального та зростанням цін. Навіть після зняття ембарго ціни виявилися завищеними. Підвищення цін на енергію позначилося на інших сферах економіки країни: у 1974 році інфляція досягнула 12 відсотків, спричиняючи крах нових підприємств та ріст безробіття. Ця доба рецесії на тлі інфляції стала фіналом періоду небажачого економічного розквіту в Америці, який тривав з 1948 року.

Намагаючись управляти господарськими процесами, Ніксон також не полишав надії «навести порядок». Багатьох американців обурювало те, що злочинність у містах підняла голову, а в університетах щораз ширше вживають наркотики та пропагуються надто ліберальні погляди на статеве життя. Аби не позбутися політичної підтримки власного електорату та запобігти дезінтеграції суспільства, Ніксон вдався до владних заходів, гнівно дорікаючи учасникам демонстрацій, звинувачуючи пресу в упередженому висвітленні подій і намагаючись змусити своїх опонентів мовчати.

Така поведінка повернулася до нього бумерангом у ході Вотергейтського скандалу. Через те, що під час першого терміну перебування при владі Ніксонові в обох палатах Конгресу довелося мати справу з демократичною більшістю, 1972 року йому заманулося здобути переконливу перемогу на виборах, щоб республіканці у Конгресі мали більшість і змогли вивести законотворчість з глухого кута. «Комітет за переобрання президента» розгорнув бурхливу діяльність, квапливо збираючи кошти у фонд виборчої кампанії, перш ніж усі надходження, згідно з новим законом, потрібно буде декларувати.

На початку 1972 року команді Ніксона спало на думку підслуховувати телефонні розмови в Національному комітеті Демократичної партії, що містився в столичному квартирному комплексі «Вотергейт». Спроба провалилася. Коли заарештували зловмисних виконавців, що мали гроші і компрометуючі документи, слід від яких зрештою проліг до Білого Дому, адміністрація заходила мерщій маскувати свої дії. Минуло шість днів після викриття зло-

чину, і Ніксон наказав ЦРУ розпорядитися, аби Федеральне бюро розслідувань припинило слідство, оскільки це завдає шкоди інтересам національної безпеки. Насправді ж уторгнення до штаб-квартири демократів виявилось лише часткою кампанії, спрямованої на виявлення осіб, яких адміністрація кваліфікувала як своїх «ворогів», та виведення їх з гри. Не цуралися ні підслуховування, ні незаконного вторгнення до житла та офісів, як і збору пожертв. І хоч перемога Ніксона на виборах наступного року була абсолютною, преса, зокрема «Вашингтон пост», і далі провадила розслідування. У міру того, як скандал розростався, демократична більшість у Конгресі розпочала процедуру імпичменту проти Ніксона. Оскільки свідчення його участі дедалі множилися, 9 серпня 1974 року Ніксон змушений був подати у відставку.

---

#### ІНТЕР'ЮДІЯ ФОРДА

Джералд Форд, непоказний політичний діяч, кар'єра якого пов'язувалася з Конгресом, став віце-президентом у кабінеті Ніксона замість попередника на цій посаді, Спіро Агню. Останній змушений був піти у відставку, адже виявилось, що навіть перебуваючи на посту віце-президента, він продовжував брати хабарі. Через двадцять місяців пішов у відставку Ніксон, і Форд посів президентське крісло. Передусім він вирішив відновити довір'я до уряду, що значно похитнулося внаслідок імпичменту, застосованого до Ніксона. Спочатку Форд здобув велику підтримку, проте авторитет його швидко занепав, відтоді як пробачив Ніксону, усунувши в такий спосіб будь-які звинувачення проти нього.

Форд продовжував державний курс, започаткований Президентом Ніксоном. Економічні проблеми загострювалися, інфляція та безробіття зростали, а валовий внутрішній продукт зменшувався. Скориставшись досвідом Герберта Гувера, Форд спочатку намагався заспокоїти стривожений загаль, та після невдачі ужив таких заходів, спрямованих на стримання інфляції, які призвели до дванадцятивідсоткового рівня безробіття та найбільшого з часів Великої депресії спаду економіки. Щоправда, зменшення податків і підвищення виплат у зв'язку з безробіттям

дещо пожвавили господарську діяльність, проте економічні труднощі лишалися неподоланими.

---

## КАРТЕРІВСЬКІ РОКИ

У 1976 році переможцем на президентських виборах став колишній губернатор-демократ із Джорджії Джиммі Картер. Всіляко наголошуючи на непричетності до вашингтонської політики, Картер у передвиборчій кампанії заявив про нові підходи до врядування, проте за браком належного досвіду адміністративної роботи на національному рівні його перебування на президентському посту ускладнилося. Пройшовши шлях морського офіцера та інженера, він і на політичній арені поводився як технократ, а американцям хотілося бачити у складний період на посту лідера країни яскравішу особистість.

В економічній галузі Картер спочатку поділяв політику дефіцитного фінансування. Федеральне резервне управління, відповідальне за грошову політику, збільшило грошову масу для покриття дефіциту, внаслідок чого рівень інфляції зріс у рік до 10 відсотків. Намагаючись уповільнити темпи інфляції, Картер скоротив бюджетні витрати, але це негативно позначилося на соціальних програмах, що становили основу політичного курсу демократів. Наприкінці картерівського президентства на тлі великого дефіциту далось взнати відчуження ділових кіл – вартість облігацій падала, а відсоткові ставки збільшувалися.

Картера критикували також за неефективну енергетичну політику. Він запропонував універсальну програму, спрямовану на те, щоб зменшити залежність від імпортової нафти – за його визнанням, «моральний еквівалент війни». Противники в Конгресі завалили її.

Незважаючи на те, що Картер називав себе популістом, його пріоритети в політиці важко було збагнути. Він ратував за зміцнення держави, але невдовзі розпочав процес роздержавлення – усунення управлінських функцій держави в економічній сфері. Зважаючи на те, що в минулому столітті обмеження, ускладнюючи конкуренцію, призводили до підвищення цін, Картер намагався вивести з-під опіки держави нафтопереробну промисловість, авіацію, залізничний та автомобільний транспорт.

Він сподівався вивести Демократичну партію на чільне місце, та спроби його не знайшли підтримки ні в Конгресі, ні серед громадськості – діяльність Картера на посаді президента не схвалили 77 відсотків американців, що знову покладали надії на Республіканську партію.

---

**ЗОВНІШНЯ  
ПОЛІТИКА  
ПІСЛЯ  
ЗАВЕРШЕННЯ  
ВІЙНИ  
У В'ЄТНАМІ**

**С**получені Штати проводили в життя активний зовнішньополітичний курс, звертаючись до проблем Європи, Близького Сходу і Латинської Америки. Проте наприкінці 70-х погіршали стосунки з Радянським Союзом, ще більше – з Іраном.

Президент Форд продовжував узятий ніксонівською адміністрацією курс на розрядку напруженості з Радянським Союзом. У листопаді 1974 року у Владивостоці відбулася зустріч Форда з Леонідом Брежнєвим, де підписана попередня угода про подальші американо-радянські заходи в царині контролю над озброєнням. Зустріч проклала шлях до міждержавної наради, що 1975 року відбулась у фінляндському місті Гельсинкі.

У Гельсинській нараді, що виявилася найбільшою в історії Європи, брали участь керівники 35 країн континенту, а також США і Канади. Учасники наради схвалили історичний Заключний акт, до якого увійшли важливі положення західних держав поряд із запропонованими представниками режимів на сході. Акт визнавав незмінність сучасних європейських кордонів, що склалися після Другої світової війни: Москва цього давно домагалася. Гельсинський заключний акт містив також зобов'язання щодо поважання прав і свобод особи. Спонукавши уряди країн соціалізму підписати ці зобов'язання, західні держави сподівалися посилити на них тиск. Західні країни і справді не попускали нагоди, що випадала під час чергової зустрічі, скликаній для «спостереження за виконанням гельсинських угод», щоб привернути увагу світової громадськості до численних випадків порушення прав людини у країнах, де панують комуністичні режими.

Президент Джиммі Картер домігся значного прориву в стосунках між Єгиптом та Ізраїлем, внаслідок чого обидві країни поклали край 30-річній війні. Діючи водночас і за

посередника, і за учасника переговорів, Картер 1978 року зустрівся у своїй резиденції Кемп-Девід з єгипетським президентом Анваром аль Садатом і прем'єр-міністром Ізраїлю Менахемом Бегіном, щоб домовитися про укладення миру. У березні 1979 року в Білому Домі обома близькосхідними лідерами було підписано мирну угоду.

Після тривалих, часто не позбавлених емоційності дискусій, Картерові вдалося схилити Сенат до ратифікації угод про повернення Панамі права володіння Панамським каналом до 2000 року. Ступаючи шляхом Ніксона, добився формального дипломатичного визнання КНР.

З Радянським Союзом Картерові не таланило, хоча він заступив на посаду у період послаблення міжнародної напруженості. Та сам він заявив, що Сполучені Штати позбулися «надмірного страху перед комунізмом». Водночас Картер наполягав на тому, що «відстоювання прав людини має стати безкомпромісним», що різко насторожило Радянську державу. Укладений Договір ОСО-2 встановлював дальші обмеження арсеналів ядерної зброї, проте американський Сенат його не ратифікував – почасти як протест проти радянського вторгнення в Афганістан у 1979 році. Того ж року приступив до втілення програми нарощування оборонного потенціалу, що призвело до велетенських бюджетних видатків у 80-х.

1979 року на Картера чатувала ще більша халепа, пов'язана з подіями в Ірані. Після фундаменталістської революції під проводом лідера шиїтських мусульманів аятоли Хомейні, коли корумпований, але дружній США режим зазнав краху, Картер запросив поваленого шаха на лікування в США. Розлючені іранські бойовики захопили американське посольство в Тегерані і більше року тримали в заручі 53 дипломатів. Незважаючи на всі зусилля, Картер не зміг добитися їхнього звільнення, і ця невдача стала однією з причин поразки на виборах.

Південна конференція християнського проводу (ПКХП), що складалась із чорношкірих священиків, та Студентський координаційний комітет ненасильницьких дій (СККН), до якого входили молоді активісти, намагалися добитися реформ мирними протестами.

У 1960 році негри-студенти коледжів зібралися в їдальні торгівельної мережі «Вулворт», що розміщена у Північній Кароліні. Тут обслуговування відбувалося в дусі расової сегрегації, проти чого і спрямовувався виступ студентів. Сидячий страйк прикував увагу засобів масової інформації і спонукав до подібних проявів протесту населення на Півдні США. Наступного року борці за громадянські права влаштували так звані «поїздки свободи» – білі і негри подорожували разом у автобусах, маршрути яких пролягали на Південь, до сегрегованих автостанцій, і подальша реакція могла б зацікавити засоби масової інформації, зрештою спричинившись до якихось змін.

Влаштовувалися також масові демонстрації, найбільшою з яких став «Похід на Вашингтон» у 1963 році, коли до столиці вирушило понад 200 тисяч демонстрантів, щоб рішуче закликати до надання рівних прав всім громадянам США. Кульмінацією дня став виступ вельми популярного діяча – видатного поборника громадянських прав Мартіна Лютера Кінга: «Я мрію про той день, коли на червоних пагорбах Джорджії сини колишніх рабів сядуть довкола братнього столу з синами колишніх рабовласників». Щораз його зачин: «Я мрію про те...» увінчувався гучним схваленням численного натовпу.

Проте виступи учасників руху за громадянські права не зразу спричинилися до конкретних наслідків. Президент Кеннеді не бажав силувати білих з Півдня, адже він сподівався у майбутньому повернути їх до лав захисників громадянських прав. І все-таки подальші події змусили його вдатися до практичних кроків. Коли 1962 року перед чорним Джеймсом Мередитом з расових міркувань зачинили двері Університету Міссисіпі, Кеннеді виправив туди федеральні загони для встановлення законності. Після того, як поліція вдалася до фізичної розправи над учасниками акції непокорі в місті Бірмінгемі, штат Алабама, президент подав на розгляд Конгресу законопроект про десегрегацію громадських місць. Та навіть і «масо-

вий похід на Вашингтон» не допоміг визволити проект з конгресового комітету, де він заліг після вбивства Кеннеді.

Успішніше діяв південець із Техасу Джонсон, що виступив за громадянські права під час виборювання президентського крісла. У 1963 році він наголосив у своєму слові до Конгресу: «Жодна прощальна промова чи надгробне слово не складуть кращої шани пам'яті Президента Кеннеді, як наші дії щодо невідкладного схвалення закону про громадянські права». Скориставшись усіма повноваженнями, він зумів переконати Конгрес, і радикальний Закон про громадянські права, який забороняв дискримінацію в будь-якому громадському місці, був схвалений 1964 року. Упродовж наступного року Джонсон не полишав своїх намірів, аж поки не набрав чинності Закон про право голосу згідно з яким федеральний уряд призначав спеціальних спостерігачів, що допомагали в реєстрації чорних виборців в разі порушення їхніх прав місцевими властями. Через рік після схвалення закону в найвіддаленіших районах Півдня зареєструвалося 400 000 чорних, а в 1968 році їх налічувалося до 1 мільйона. Армія виборців у країні нестримно множилася. Нарешті, 1968 року Конгрес схвалив законодавчий акт проти дискримінації у справі житлового забезпечення негрів.

Незважаючи на такі дії Конгресу, загальний поступ на цій ниві ще не задовольняв деяких ватажків негритянського руху. Один із його активістів – Малкольм Ікс – красномовно заявив про повну самостійність негрів. Студентський лідер Стоклі Кармайл так само розчарувався в ідеї ненасильництва і міжрасового співробітництва. Він визнав лише «владу чорних», здобуту за всяку ціну.

Войовничі заклики до змін супроводжувало насильство. У декількох містах протягом 1966–67 років сталися бунти. Навесні 1968 року від кулі вбивці загинув Мартин Лютер Кінг, а за кілька місяців та ж доля спіткала і брата загиблого президента – сенатора Роберта Кеннеді, що неодноразово виступав на захист бідних та за припинення війни у В'єтнамі. Для багатьох людей обидва вбивства засвідчили, що епоха невинності та ідеалізації для обох рухів – за громадянські права і антивоєнного – скінчилася. Чимраз більша войовничість лівих поруч із загостреною у

відповідь реакцією консерваторів покращили свідомість народу – знадобилися роки, аби рана загоїлася.

Коли поріг Білого Дому переступив Річард Ніксон, урядовці перестали опікуватися громадянськими правами, адже президент мав на меті здобути політичну підтримку збоку білих консерваторів, на думку яких рух за рівні права негрів зайшов надто далеко. Дотримуючись «південного курсу», адміністрація зменшила асигнування на впровадження Закону про справедливі житлові умови, а 1970 року спробувала, хоч і невдало, перешкодити внесенню новели до Закону про право голосу від 1965 року. Коли 1971 року Верховний суд США виніс рішення, за яким перевозити дітей у автобусах до інших шкіл не означало виходити за межі припустимих заходів по десегрегації навчальних закладів, Ніксон розкритикував його у телевіступі, домагаючись від Конгресу встановлення мораторію чи іншого обмеження. Незважаючи на провал цієї спроби, його позиція далася взнаки. У 1974 році противники перевезень виграли справу «Міллікен проти Бредлі»: своєю постановою Верховний суд неодноразово роз'яснював безпідставність спроб налагодити перевезення чорних учнів з міськихрайонів у школи передмість, де здебільшого навчалися білі.

Контрнатуп на пільгові заходи щодо расових меншин став очевидним за наслідками розгляду у Верховному суді справи Аллана Бакка в 1978 р. У своїй скаргі абітурієнт наголошував, що його, білого, не зараховано до Каліфорнійського медичного коледжу через надання квот представникам меншин. Своєю ухвалою Суд зобов'язав адміністрацію зарахувати Бакка і закликав відмовитися від застосування квот, однак потім підтвердив, що доцільно враховувати расову приналежність при наборі студентів.

Так чи інакше, за суперечками про автобусні перевезення часом не помічали того, що посеред сум'яття дедалі більше афроамериканців поповнювало середній клас, оселяючись у престижних передмістях.

---

**ЖІНОЧИЙ РУХ** У 1950–1960-х роках чимало одружених жінок виявляли бажання влаштуватися на роботу, незважаючи на низьку оплату своєї праці, що становила в 1963 році 63 відсотки

від заробітної плати чоловіків. Того ж року, ніби у відповідь на глибоке незадоволення мільйонів жінок своїм становищем, Бетті Фридан опублікувала книгу «Загадкова жіноча душа», у якій піддала нищівній критиці стереотипи середнього класу. Інтереси такого жіноцтва зводилися, на думку авторки, до однієї форми самовираження – «знайти собі чоловіка і народжувати дітей». Фридан закликала читачок вдатися самим до визначення власної долі, нової ролі, особистого щастя та вибору професії, не покладаючись на присуд чоловіків.

Феміністський рух у 60–70-х роках розбудили поборники за громадянські права. Тут заявили про себе здебільшого представниці середнього класу, окриливши його чи не тим бунтівничим духом, що запалив у шістдесятих роках чимало молоді з тієї ж соціальної верстви. Сексуальна революція 60-х, зумовлена винайденням та поширенням контрацептивних пігулок, стала не менш важливим чинником у розвитку цього руху.

Законодавчі реформи також сприяли новим змінам. Аналізуючи законопроект про громадянські права, консерватори в 1964 році сподівалися зашкодити його схваленню, висунувши поправку, що забороняла дискримінацію за статтю та расою. Проте поправку схвалили, а за нею й закон, через що жінки здобули визнання.

Але жіноцтво багато винесло і на власних плечах, щоб покращити свою долю. 1966 року 28 жінок-представниць вільних професій, і серед них – Бетті Фридан, заснували Національну організацію жінок (НАУ) для «вжиття заходів, аби американське жіноцтво відтепер брало щонайактивнішу участь у житті американського суспільства». Наступного року до неї влилася тисяча американок, а через чотири роки НАУ нараховувала вже 15 000 членів. Ця та подібні організації допомагали жінкам глибше збагнути свої обмежені резерви і додавали рішучості у постійному нарощуванні їх.

Фемінізм, або організований рух жінок за рівні з чоловіками права та діяльність, набрав найбільшої сили на початку 70-х. Журналістка Глорія Стайнем разом з іншими жінками заснувала новий часопис – «Міз», перший випуск якого побачив світ 1972 року. За період з 1971 по 1976 рік продано 850 000 примірників спеціального посібника з питань здоров'я жінки «Наше тіло і ми».

Групи активістів добивалися ратифікації поправки до Конституції «Про рівні права». Схвалена Конгресом 1972 року поправка гласила: «На території Сполучених Штатів, як і в кожному штаті, ніхто не може бути позбавлений чи обмежений у встановлених законом рівних правах за ознакою статі». Невдовзі поправку ратифікували 35 із необхідних 38 штатів. Визнання рівноправності представників різної статі дістало підтримку в судовій практиці. Так, 1973 року Верховний суд, винісши рішення у справі «Роу проти Вейд» визнав право жінки на аборт у перші місяці вагітності; це був великий здобуток жіночого руху.

---

**РУХ  
ЛАТИНО-  
АМЕРИ-  
КАНЦІВ**

У повоєнній Америці дискримінації зазнала й іспаномовна спільнота. Вихідці з Куби, Пуерто-Рико, Мексики і Центральної Америки часто не мали задовільної кваліфікації і, до того ж, не володіли англійською мовою. Дехто з них влаштовувався працювати на час жнив на ферми, зазнаючи нещадного визиску. Інші вибиралися до міст, де в пошуках кращої долі наштотувалися, подібно до іммігрантів попередніх хвиль, на великі труднощі.

«Чиканос», або американці мексиканського походження, гуртувалися в організації типу радикальної «Асоціації насьйональ мехікоамерикана»; вони не вдавалися до виступів до початку 60-х, сподіваючись на те, що проголошена Ліндоном Джонсоном програма боротьби із злиднями допоможе зрештою вибитися в люди. Але з часом переконалися, що бюрократи загалом не реагують на запити невоєвничих груп. Зокрема, на прикладі негритянських активістів іспаномовне населення збагнуло значення політичного тиску в плюралістичному суспільстві.

Закон про національні трудові відносини 1935 року позбавив сільськогосподарських робітників гарантії на право єднатися в спілки та укладати колективні договори. Але Сезар Чавес, засновник Асоціації сільськогосподарських робітників (більшість у якій становили іспаномовні американці), намагаючись здобути визнання своєї спілки, довів, наскільки ефективними можуть бути прямі дії. Виступивши проти виноградарів Каліфорнії, він спонукав споживачів до бойкоту, внаслідок чого експлуатовані сезонні ро-

бітники дістали право на профспілкову діяльність. Успішними виявилися бойкоти салату та інших продуктів. Незважаючи на деякі спроби обструкції Чавесової організації збоку певних кіл сільськогосподарських виробників, закладена правова основа для її представництва дала змогу вибороти вищу заробітну платню та поліпшити умови праці.

Водночас іспаномовна меншина енергійніше переймалася політикою. У 1961 році Генрі Б. Гонсалес переміг на виборах до Конгресу від штату Техас. Три роки потому ще один техасець, Елісо «Кіка» де ля Гарса подолав той самий шлях, а Джозеф Монтоя зі штату Нью-Мексико пробився до Сенату. Гонсалес і де ля Гарса згодом посіли впливові посади, очоливши комісії Конгресу. У 70-х–80-х роках зростає політична активність іспаномовних американців. За діяльності президента Білла Клінтона до складу його кабінету було призначено двох визначних іспаномовних політичних діячів: колишнього мера Сан-Антоніо Генрі Сиснероса, що став міністром житлового та міського будівництва, та колишнього мера Денвера Фредерико Пену, призначеного міністром транспорту.

---

## РУХ КОРИННИХ АМЕРИКАНЦІВ

У 1960-х–1970-х роках корінні американці, спостерігаючи за посиленням націоналізму у країнах третього світу, а також руху за громадянські права, і сама стала постійно добиватися прав. Нові ватажки вдавалися до судових органів, виборюючи полишені землі, що належали їхнім племенам та повертаючи безпідставно відібране. То в одному, то в іншому штаті вони оскаржували порушення укладених угод, і 1967 року нарешті виграли перший, хоч і не останній з процесів, завдяки якому вдалося відстояти право на землі та водоймища – право, яким довгий час зловживали інші. Заснований 1968 року Рух американських індіанців допомагав спрямувати надані державою кошти до організацій, контрольованих індіанцями, та надавав підтримку знедоленим братам у містах.

Почастішали випадки відвертого протистояння. У 1969 році десант чисельністю 78 індіанців захопив острів Алькатрас в Сан-Франциській затоці й утримував його до тих

пір, аж поки 1971 року їх звідти не виселили федеральні службовці. У 1973-му рух встановив контроль над містечком Вундед-Ні в Південній Дакоті, де в XIX сторіччі солдати винищили табір племені сіу. Войовничі активісти сподівалися привернути увагу до своїх злиднів, що панували у приміських резерваціях, де половина родин існувала завдяки соціальній допомозі і де незмінним злом став алкоголізм. В інциденті, що стався, один індіанець був убитий, ще інший поранений. Власті зрештою погодилися переглянути права за угодою з племенем, хоч це спричинилося до незначних наслідків.

І все-таки індіанським активістам часом вдавалося щось досягти. Становище індіанського населення все більше розуміли білі американці. Посадові особи на всіх рівнях влади під тиском вимог змушені були повернутися до рівноправності. У 1992 році в американському Конгресі з'явився перший представник від корінного населення – сенатор від штату Колорадо Бен Найтгорс Кемпбелл.

---

## КОНТРКУЛЬ- ТУРА І ЗАХИСНИКИ ДОВКІЛЛЯ

**Б**урхливий рух за рівні права спричинився іншими змінами в політичному житті країни. Молодь, зокрема, відкидала закладений батьками у післявоєнний період виважений спосіб існування середнього класу. Дехто з головою пірнав у сферу радикальної політичної діяльності, але здебільшого молодь перехоплювала новинки в одязі та статевій поведінці.

Наприкінці 1960-х та на початку 1970-х американське суспільство полонила своїм наступом контркультура. Подовшали загалом зачіски, не викликали подиву бородаті обличчя. Замість костюмів і краваток з'явилися джинси й футболки. Намагаючись вивільнити себе від колишніх суспільних обмежень, чимало людей вдається до уживання наркотиків. Потужним музичним напрямком став рок-н-рол, від якого відгалужується безліч варіантів. «Бітлз», «Роллінг стоунз» та інші британські гурти взяли країну штурмом. Став модним «гард-рок», пісні політичного і соціального звучання, подібні до тих, що їх писав співак і композитор Боб Дилан, здобули надзвичайну популярність. Молодіжна контркультура досягнула свого апогею

в серпні 1969 року у Вудстоці – невеличкому містечку, що в штаті Нью-Йорк, куди на триденний музичний фестиваль прибуло майже півмільйона людей.

Та ж енергія, що дала поштовх правозахисному рухові й контркультурі, в 60-і роки покликала до життя рух за охорону навколишнього середовища. Багато американців з жахом усвідомили масштаби проблеми, прочитавши 1962 року книжку Речел Карсон під назвою «Мовчазна весна», в якій розкривалася смертельна небезпека застосування хімічних пестицидів, особливо ДДТ. Громадське занепокоєння станом довкілля продовжувало зростати протягом усього десятиріччя. Американці раптом збагнули, що їхньому здоров'ю і красі життя загрожують також газові вихлопи автомашин, промислові викиди, розливи нафти під час катастроф на морі. 22 квітня 1970 р. школи і громади по всій Америці відзначили перший День Землі. У багатьох учбових і культурних закладах влаштовувалися диспути і семінари з проблем довкілля, що сприяло поширенню серед загалу екологічних знань.

Однак мав місце і спротив спробам очистити повітря і водні ресурси країни. Адже такі заходи коштували грошей і змушували людей зріктися багатьох життєвих і виробничих звичок. Проте 1970 року Конгрес вніс поправки до Закону про чисте повітря від 1967 р., встановивши загальнонаціональні норми чистоти атмосфери. Був прийнятий також Закон про покращання якості води, що покладав відповідальність за розливи шкідливих речовин поблизу берега на їх винуватців. А ще 1970 року було створене Агентство захисту довкілля – незалежна федеральна установа, покликана стати на чолі кампанії за припинення екологічних правопорушень.